

Álomhajó – ábrázoló utassal

„Sűrű, sötét az éj” – teljes körülöttem a csend: csak a költő suttogja: „Ne félj”, amikor a sivár indiai puszta kellős közepén váratlanul leáll a taxi. Gyermekarcú fiú ült magabiztosan a kormány mögött, hogy utasát New-Delhibe vigye. Az út kihalt, messze a hallótávolságon kívül apró fények. Szegényes hajlékok lehetnek arra. Merre? Hol járhatunk? Hej, itten puszta aztán igazán a puszta! A taxisfiú – angolul keveset tud – mond valamit az emlékezőnek, és kiszáll, elrohan. Az egyedül maradt férfi feje fölött a félelem hollószárnyai egyre hangosabban suhognak: hová mehetett? Miért hagyott egyedül? Csak nem azért, hogy cimborái távollétében raboljanak ki?

New-Delhi utasoktól nyüzsgő repülőtérén különös akadályba ütközött: az agyondíszített falakon nehezen találta meg a kijáratához vezető irányjelzőt. Az útlevél-ellenőrzéssel és a vámmal gyorsan végzett, a szalag többszöri forgása után a bőröndjét is megtalálta. Meg a kijáratot is, s aztán elámult hányféle ócska taxit kínálgat a vezetője tört angolsággal. Megalkudott egyikükkel, elindultak, s ez után élte át felnőtt kora legszörnyűbb tíz percét. Indiai barátom – aki Calcuttában él – biztosított róla, hogy a taxissal nehéz lesz a repülőtéren megegyeznem a fuvardíjról. És ne riadjak vissza, ha a kocsi nagyon elhasználnak látszik. Alkudjak keményen és következetesen. „Ha ez megtörtént, nyugodtan beülhetsz a kocsiba, biztosan elvisz a szállodába.” Csak nem tévedett? Messze sehol senki, aki megvédhetne. Azt csinálnak velem éhenkórász „erős emberek”, amit akarnak. Forogtak keserű levükben a félelem színváltó hullámai a pesti Vörösmartykutató fejében.

India. Gyerekkorától vágyott rá, hogy eljusson ide. Azaz nem éppen ebbe a csapdába, a fojtogató csendbe, ahol a hollószárnyak egyre növelik szívében a félelmet. Fényes palotákról, a hegyi tó tükrén holdfényben ringatózó csónakról álmodozott. Ám a sötét tovább sűrűsödik, a föl villanó fények távolodnak, s találgatja, honnan figyelhetik? És kik? Vagy nincs itt senki? Csak a hollók? Vagy más fekete madarak. Ismét arra gondol: a férfiak, akik ki fogják nyitni

TAXNER-TÓTH ERNŐ (1935–2025) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, professzor emeritus. Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös életművét kutatta.

a kocsit bezárt ajtaját, kést szegeznek a torkának, lefogják, hogy mozdulni se tudjon, aztán a pénzt veszik el, majd az útlevét, s amikor már minden zsebe üres, a csomagjait eltűntek, magára hagyják. Senki nem keresi, senki nem találja meg. Már érzi a vért a torkában, amikor a hindu gépkocsivezető rányitja az ajtót. Mi jöhet még? – Csak egy kanna víz kellett a hűtőbe.

Ahhoz, hogy az emlékidéző eljusson Indiába, meg kellett győznie a múzeumi világszervezet (ICOM) vezetőit, hogy feltétlenül jelen kell lennie a Végrehajtó Bizottság kihelyezett ülésén. Azaz repülőjegyet és szállást kért egy kedves Fülöp-szigeti asszonytól, aki az ilyen ügyeket intézni szokta. Csinos kicsi asszonyka volt, nagydarab német férjjel, aki grafikusként kereste kenyerét, kenyérüket. Ügyintézőként az asszonynak sem volt rossz állása az ICOM-nál. Nagy jóindulattal és utánozhatatlan kedvességgel végezte feladatait. Most is megvette a New-Delhibe, majd Calcuttába szóló és onnan – Bombay érintésével – hazafelé érvényes jegyeket, amelyeket aztán a Vörösmarty téri Malév iroda állított ki. Az utazás mégis némi zavarral kezdődött. Frankfurtban kellett átszállnia az Air India repülőjére, de váratlan nyelvi akadályba ütközött, s éppen német földön, ahol az előző években sokat tartózkodott. Ebben bízva megkérdezte a repülőtéri információs pultnál, hol kell a Neu-Delhibe induló gépre fölszállnia. A hölgy némi utánanézés után közölte, oda innen nincs járat, és azt sem tudja, honnan van. Némi szóváltás után bemutatta érvényes jegyét, s az eligazító diadalmasan kiolvasta a város nevét. Kiderült, hogy a németek nem fordítják le az angol „új” szót, s a magyar „e” hangot „é”-nek hallják és ejtik. Nem volt tehát további akadály, hogy folytassa útját New-Délbe. Európai létére (akinek látszott) a turista osztályon is bőséges ellátásban részesült, bort és más italokat is fölszolgáltak neki.

Az ICOM-ülés nyomtatott programjához szállodalista is tartozott, amelyből a kiküldöttek választhattak. Az éppen kapkodó élete egyik válságában figyelmetlenül futotta át a tájékoztatót, semmi akadályra nem gondolt. Csak hogy annak a tisztviselőnek, aki a szállodák ügyében az ICOM helyi képviselőjével erről egyeztetett, a hivatalos névsorában ő nem szerepelt. Amikor rájött, hogy nem tudja, hová menjen a repülőtérre, beszélt a párizsi ügyintézővel, aki egy listában nem szereplő – jó – hotel nevét és címét adta meg neki, de azt nem említette, hogy szállodafoglalásra nincs engedélye, azt neki kell intéznie. Több elektronikus eligazító levelet kapott a programról, az utazásról, és nagyon készült az útra, de szállodát nem foglalt.

Mindenesetre amikor az ICOM Magyarország elnöke (azaz e sorok írója) megérkezett, a meglehetősen sok üres szobával rendelkező hotelbe, kiderült, neki senki nem foglalt helyet. Osztrák kollégájának – aki egy másik járatral érkezett – több esze vagy nagyobb tapasztalata, főleg pedig saját rendelkezésű pénze volt. Mindent maga intézett. Szobát persze első éjszakára hősünk nehézség nélkül kapott, csak éppen saját költségére, készpénzben fizetve. Szerencsésen felére lealkudott áron, hiszen megérkezésekor hajnal felé járt az idő. Végül az előbbi kaland megrázkódtatása után mégis eljutott abba a szállodába, ahol

nem volt szobafoglalása. Másnap reggel tanácstanul érdeklődött, hol lehet az ICOM-tanácskozás. Mondanom sem kell, arról senki nem hallott. Nem tehetett mást, térképen kiderítette, hol az indiai Nemzeti Múzeum. Gyalog indult el a szálloda előtti végeláthatatlan parkon keresztül. Alig tett néhány lépést, amikor egy rosszul öltözött, furcsa angolsággal gagyogó férfi lépett mellé, és pártfogó szellemben följánlotta neki, nemcsak úti céljához kalauzolja el, de a várost is megmutatja. Természetesen pénzért. Nehezen sikerült tőle megszabadulnia, s jöttek a többiek, egyre olcsóbban.

A párizsi ülésekről jól ismerte az ICOM India elnökét, s tőle remélte gondjai megoldását. Helyette hosszas keresgélés után a Nemzeti Múzeum igazgatóját kerítették elő munkatársai. Kerek arcú, gondosan borotvált arcában kis bajuszt viselő tamil férfi volt, aki Dél-Indiából érkezett a fővárosba, s egészen különleges kiejtéssel beszélt angolul. Nehezen értette meg, hogy került ide, s miért nem helyezték el az ICOM többi munkatársával egy jó szállodában. Végül azonban megszánta, s följánlotta, hogy a következő két éjszakára beköltözhet a vendégszobába. Tudnia kell azonban, hogy az indiai kollégák részére – nagyon egyszerűen, nem európaiaknak – van berendezve. Általában raktárnak használták, s a következő két éjjelre a múzeum vendégszobájában aludhatott. Közepét hatalmas ágy foglalta el, amelynek négy lába egy-egy vizes tartályban állt, hogy a rovarok és bogarak nagyobb részét távol tartsa. Az ágy fölött gyönyörű hegyes szűnyogháló sátor várt a vendégre, akinek az igazgató munkatársa elmagyarázta, hogy lábmosás után mezítláb bújjon rögtön fekvőhelyére, s gondosan eressze le a függönyt, de ne egészen a padlóig. Örömmel vette a szívességet, s útja további részében nem volt szállásgondja, sőt a szokásos napidíját is megkapta, ami bőven fedezte étkezési költségeit.

A vendéglátó indiai ICOM nemzeti bizottság szervezői kitétek magukért: az ülések után városnézésre vitték a társaságot, minden nevezetességet megmutattak. Mivel valamennyi tanácskozáson nem kellett részt vennie, eljutott a Magyar Intézetbe is, sőt a nagykövet ebédre is meghívta. Sajnos egy kicsit túl sokat szivarozott, egyébként úgy élt, mint egy maharadzsza, sok turbános szolgálával. Feleségét az emlékező rég ismerte, az asszony sokszor kapott tőle tolmácsolási és fordítási feladatot. Hálából elvitte egy fűszerbazárba, s kapott jó néhány – eddig soha nem hallott – különlegességet. A szervezők elvitték őket egy csodálatos buszkirándulásra: már az is élmény volt, ahogy a sok megrakott teherautót kerülgették a közlekedési szabályokat nem nagyon ismerő kaotikus forgalomban. Minden nevezetességet megmutattak nekik. Kissé rohanósan (mindenütt sietve) megnézték egynapos kiránduláson az Aranyháromszög világhírű műemlékeit. Akarva-akaratlan magával hozta a megválaszolhatatlan kérdést: miért a világ legszebb építménye a Taj Mahal? Amely persze a hozzá kapcsolódó szerelmi történettel együtt méltán világhírű.

Negyednap tovább repült a társaság Calcuttába (1300 km, kb. két óra), ahol hősünket egy ősi – diákszállóként is működő – kolostorban helyezték el. Másnap hajnalban a szobaszerviz ébresztette. Egy kanna teát, csészét és néhány apró-

süteményt hozott. Ilyen korán van itt reggeli? – kérdezte, de gyorsan tisztázódott, hogy ez még csak „bed-tea”, a reggeli később van az étteremben. Az éjszakák jók voltak, a városközpont viszont elég messze, de azért spórolós szokása szerint gyalog járt be és haza. (Bed-tea fogyasztása rendes otthoni szokásává vált. Anglián – és az USA-n – kívül azonban nem nagyon ismerik, csak Indiában.) Calcuttában (ma: Kolkata) a kolostori reggelit egy nagy étteremben – önkiszolgáló rendszerben – kapták: mindenféle indiai gezemécét és néhány péksüteményt tettek a tálcájára. Sokat. Egészen más volt, mint a hazai, de ízletes és laktató. Az étkezők nagy része fiúkból állt, meg idősebbekből. Többen indiai, afrikai és talán óceániai lebernyeget viseltek. Nincs olyan bőrszín vagy emberfaj, amelyet nem látott közöttük. Három éjszakát töltött a calcuttai kolostorban. Nem kellett sietnie, a megbeszélések többségén nem vett részt, inkább az Utazó kíváncsiságával járta várost. A házak többségét még a gyarmatosítók építették, s azóta bizony nagyon lerobbantak. Épültek ugyan a középrétegeknek korszerűbb és kissé jobb állapotú bérházak, de mindenütt érezni a trópusi éghajlat romboló következményeit. No meg a nyomor elképesztő méretét. Az, amire e sorok írásakor a világsajtó gyakran utal, India gyors fejlődése (és korszerűsödése) legföljebb a múzeumi technikában volt észlelhető. Nemcsak az emberi történelem számos különleges tárgyi emlékével találkozhattunk, de azt is tapasztaltuk, hogy szakemberek többsége Angliában (néhányan az USA-ban) végezte tanulmányait vagy annak egy részét. Még sem lettek európaiak, s nemcsak bőrszínük miatt, hanem azért sem, mert ahogy megszólaltak, azt kellett tudomásul venni, hogy angolul igen különös nyelvtani szabályok szerint beszélnek. A vezetőség rendelkezésére álló tolmácsoknak volt dolguk, noha az indiai kollégák néha elszánták magukat, s gondot fordítottak rá, hogy vendégeik is értsék őket. Az Indiai Köztársaság hivatalos nyelve az angol volt (most 22 hivatalos nyelv van), amelyet tízmilliószám használtak nem hindu anyanyelvűek. Találkozott például egy múzeumvezetővel, aki öt különböző államban szolgált, s a helyi nyelvet mindenütt jól meg kellett tanulnia – a sajátján és az angolon kívül. Hogy abba már ne bonyolódjak: aki Indiában angolul beszél, alapvetően nem az Oxford-Cambridge „basic”-jét tanulta skóttól, írtól, walesitől esetleg londonitól.

India a második világháború után, 1947-ben nyerte el függetlenségét, s abban, ami az idegen érdeklődőnek megmutatta magát, legalább három – eltérő – életfelfogás különült el. Nem annyira a nyelv és a vallás alapján, inkább a gazdagság, a jólét és a nincstelenség között tátongó szakadékok jelzéseként. Ahol távolabbról nem, közelebről ott is mindenütt látszott, hogy a lakosság inkább kerülgeti a szemetet és törmeléket, mint eltakarítaná. Mindenütt rengetegen kínálgatták eladó portékájukat, s közējük vegyültek – nagy számban – a kigyóbűvölők és mutatványosok. Előzetesen soha nem kértek pénzt, utólag igyekeztek néhány fillérhez hozzájutni. A rendőrök is meg-megjelentek, és ahogy a britektől tanulták, lóbálták a gumibotjaikat, de a zajongásokba többnyire csak akkor avatkoztak be, ha már vér is folyt. Holttestekkel majd mindenütt találkozhatunk,

azokat este szedik össze a köztisztaságiak. Mindenütt nyüzsgés és zaj vette körül a magányosan sétálgató vagy valahová – no, azért a melegben nem különösebben – igyekvő magyar muzeológust. Egy virágokkal túldíszített hindu templom kertjében hatalmas sokaság vette körül az egyik kígyóbűvölőt, hősünk azonban nem tudta kivárni a bonyolult mutatvány végét. A kézen állókat, bukfencezőket, szaltózókat, tűznyelőket szinte kizárólag ráérő (munkaképes) férfiak bámulták. Mindez persze nagyon érdekelte, ilyet máshol (Delhiben sem) látott. Rájött, három napig a város egyik izgalmas és legjellegzetesebb negyedén ment át. Felszállhatott volna a mindig zsúfolt villamosra is, ha – mint kisfiúként – fölcsimpaszkodik valamelyik nyitott ajtó korlátjára vagy az ütközőkre. De élvezte a folyton változó látványt, s minden alkalommal más utcákat választott. Csak arra kellett vigyáznia, hogy villamosok (és vezetőik) irányát követni tudja, mert kolostoránál volt a végállomásuk, s azt nem lett volna szerencsés elkerülni. Bizonyára millió útbaigazítóra találna, akik nem is tudnának meg-egyezni, hogy merre küldjék.

A negyvenfokos melegben nehezen kikerülhető csábítás volt a sok árus kínálta narancs- és ananászlé. Az Orisza államban tett kirándulásuk első napján aztán az egyik kollégánő nem tudott ellenállni a jégben úszó kókuszdiónak. Az eladó nagy késével, egyetlen mozdulattal levágta a gyümölcs tetejét, piszkos kezével szívószálat nyomott bele. Más hölgyek is vették e kísérlethez a bátorságot, s hősünk sem akart lemaradni tőlük, noha biztosra vette a hasmenést. Nem lett semmi baja, és nagyszerű volt. Hasmenést majd a méregdrága bombay-i luxusszálloda éttermében sikerült beszereznie. (Pedig ott a padló nincs tele bogarakkal, mint más vendéglátóhelyeken.) Mivel az étkezés napjára szólt a repülőjegye, a gép nyelte el a következmények egy részét, s még Zürichbe érkezve is rosszul volt az ételmérgeztől.

Calcuttában jól tartották, s nemcsak a helyi múzeumban fölszolgált „löncsökön” vehetett részt, de a többi vendéggel együtt őt is megvacsoráztatták két jó vendéglőben is. (Sajnos az ennivaló többnyire ott európaias szendvics volt, igazi pakarát a múzeumi értekezletek szünetében csak egyszer kóstolhatott.) A „kihelyezett ülés” egyik napirendi pontja volt a következőt követő második „Generalassembly” megrendezésére tett közös Bécs–Budapest javaslat megismerése. Nyolcvankilencben ennek volt bizonyos érdekessége, hisz egy nyugati és egy keleti ország együttműködését ígerte. Ha a calcuttai ülésen nem is, Párizsban a Végrehajtó Bizottság ülésén többen tudták, hogy a maga nemében Bécs és Budapest szép és érdekes városok, jók a múzeumok, ezért ott még nem csupán a két előterjesztő érvelt múzeumszakmai szempontokkal. A vendéglátókat az egész nem érdekelte: a nagy rendezvény úgyis Európában lesz. A kissé egyoldalú megbeszélésről természetesen igen gondosan fogalmazott jegyzőkönyv készült – nélkülünk, az irodában. A gondosság oka – nehezen kivehetően – látszott is a főtitkárnő és az elnök arcán, csak éppen gondosan álcázott üzenetét nem akartuk megérteni, mert hittünk a lehetőség nyitottságában. A főtitkár és köre azonban már pontosan tudhatta, hogy Stavanger – a gazdag olajváros –

anyagi ajánlatával mi nem versenyezhetünk. A takarékos (és turizmusból sok bevételhez jutó) Ausztria meg a szegény, gazdasági válság mélységén vergődő Magyarország. Ráadásul még a saját kormányzati szerveit, valamint a két várost is meg kellett volna győznünk. Komoly érvünk csak az volt, hogy Bécs és Budapest közel van egymáshoz, a kettős rendezés gondjai megoldhatók. (De ezért az ICOM-adminisztráció nem lelkesedett: jaj, kétszer kell csomagolni!) Döntésre persze nem is gondolhattunk, az nem erre a testületre tartozott, de kétség és remény között töprengtünk a lehetőségeinken. Mindenesetre meghívtuk helyszíni szemlére az ICOM vezetőit, akik ezt el is fogadták.

Ezt mintegy előre látva, az indiai ICOM Nemzeti Bizottság elnöke följánlotta, mi („vendégek”) is vegyünk részt azon a meglepetéskiránduláson, amelyet ő az ICOM erre vállalkozó munkatársainak szervezett. Nagyok persze nem értek rá kirándulni, de a titkárság néhány munkatársa, egy éppen ott lebzselő francia, svéd és amerikai kolléga velem együtt örömmel vállalkozott a három napos útra. Meg is szervezték, a lehető legkedvezőbb anyagi ajánlatokkal, amelyek csak nekem okoztak gondot, de végül – egy kisebb kölcsönrel kiegészítve – ki tudtam fizetni. Orisza saját nyelvén beszélő (negyvenmilliós) állam. Noha vannak nagyvárosai (amiről máshol már írtam), egészen más, mint a három másik megapolis: ez az igazi India – ajánlották a szervezők Calcuttaból, ahol belekóstoltunk India fűszer- és izzadságszagú mindennapjaiba. A hatalmas ország egy még „igazibb” tagországába vonatoztunk: hogy munka közben lásunk bivalyfogatokat és faekéket. Orisza államban a turista egyszerre szembe-sül az ott lakó nép rommá vált építészeti csodáival, a modern városok Indiájával és a Csendes-óceán fenséges látványával. Többet és izgalmasabbat láttunk, mint reméltem. S még úszhattam is a gyarmatosító britek egykori klubja előtt az óriási hullámokat vető óceánban.

E sorok öreg írója azon töpreng, milyen meteorológus lenne? A politikai széljárás fordulatát bizony nem látta előre. Azt persze igen, hogy minden ICOM-szereplésének lejár a határideje. India végtelen távlati és feledhetetlen élményei következményeként pedig végleg elege lett az irodalmi múzeum – szűknek érzett – mindennapjaiból. De az országos politikában alapvető változásra semmi reményt nem látott. Tudott ellenzéki találkozásokról, olvasott ellenmondásoktól hemzsegető nyilatkozatokat, időnként együtt ebédelt Szabad György tanár úrral, aki tele volt reménnyel és aggodalommal. Az emlékező olyan lényeges dolgokról nem tudott, hogy a kiváltságosok aránylag széles köre jelentős vagytonokat vitt ki az országból, mentett külföldre. Erre neki semmilyen lehetősége nem volt, eszébe se jutott. Sok embert ismert az emigrációból, tudta, fontos kapcsolataik vannak a Nyugat szellemi világával, politikusaival és gazdag vállalkozóikkal. Azzal is tisztában volt, hogy ott (és még Indiában is) a jövedelmek messze meghaladják a hazaiakat. De mit kezdjen e tudás darabkáival? Itthon jórészt azokat ismerte, akik kegyeltjei voltak a pártnak, de hozzá hasonlóan nem ismerték föl az új lehetőségeket. És ismerte nagy számban az álmodozókat,

akik nagy hangerővel léptek föl megvalósíthatatlan eszmék és célok mellett. Azt viszont raktárosként korán megtanulta, hogy a nehéz zsákokat valakinek helyükre kell vinni; hogy a csípős söt keserves erőfeszítéssel ki kell lapátolni a vagonból, hogy zsákokba lehessen tölteni. És még a zsákhordásnak is van technikája, amelyet csak gyakorlatban lehet elsajátítani. Nagymamám ételreceptjeiben van egy titokzatos szó: „gondolomformán tegyél bele ezt-azt”. De ő vajon mennyit gondolt? Hogyan csinálta, hogy a süti finom legyen. Mi pedig végeztük a magunk dolgát úgy, ahogy megszoktuk, odatettük a zsákot, ahová a párt kijelölte. Akkor is, ha ezzel közvetlen főnökünk sem értett egyet, de alávettük magunkat a „magasabb szempontoknak”. Öreg barátaink, akik már nem éltek, máshogyan is tudták, mi a dolguk. Gyönyörű gondolat, hogy le kell váltani a korábbi – rossz – vezetőket, de ki ismeri a jobbakat? Felületes ismeret alapján jót és rosszat egyaránt feltételezhetünk, de bizony az Antall- (majd Boross-) kormány megfélemlített szellemi hátországa nem bővelkedett közigazgatási gyakorlattal rendelkező hívekben. Ő sem ment el Lakitelekre, nem lépett be az MDF-be, mert nem tudta eldönteni a sokféle elképzelésből melyik lehet működőképes. Nem ment, mert Antall Jóska megválasztása előtt (részben utána is) az MDF vezetősége tele volt számára teljesen elfogadhatatlan emberekkel. A kereszténydemokrata zárkózottság falán csak kopogtatott, a FIDESZ-ről alig tudott. Tetszett fiatalosságuk, de a Rajk Kollégium nevéől visszaborzadt. Azért mégis azt tanácsolta fiatal tanítványainak: „Hallgass a szívedre...” (Tudják a folytatást: „Szavazz a Fideszre!”)

Úgy vélte, a lakosság gondolkodásának – és magatartásának – kellene változnia, de az hosszú, nehéz és ellentmondásos folyamat. Azért kell, hogy legyenek, akik meg mernek szólalni, és meggyőzően kimondják, miért érdemes fáradozni. Hősünk szorgalmasan írta az újságokba publikációit a „polgári Magyarország” mellett érvelve. Mert a polgár másként gondolkodik, mint a marxista; a szabadság úgy fontos neki, hogy ismeri korlátait, és betartja szabályait.

A történet elbeszélője negyven évig lakott a Széchenyi utcában: onnan a Margitszigetre és a Csasziba a Kossuth téren át vezetett az útja. Ki tudja, hányszor ment el a Parlament előtt? Egy kora nyári napon aztán egyszer csak a díszes épületben találta magát, ahol a köztársaság elnöke – Göncz Árpád – egyetemi tanári kinevezéseket adott át. Neki is. Visszagondolva erre az eseményre, most is eltölti valami furcsa forráság, amely akkor a feleségéből sugárzott. Judit legnagyobb álma valósult meg: abból a suta, mindenben bizonytalan, még táncolni sem tudó fiúból, akivel majd negyedévszázada összeházasodott, végre lett valaki. Értsd: Valaki. Így most már ő sem egy senkinek, hanem a Kossuth Lajos Tudományegyetem professzorának a felesége. Az öregember ugyan teljesen bizonytalan abban, mit jelent Valakinek lenni, de Judit úgy érezte, ő tudja.

A kanizsai iskolapadban kigúnyolt fiúcska elérte, amiről sokat álmodott: új és érdekesebb munka várt rá. Óriási kihívás. Elképzelni sem tudta, mit kezd

- már nem egészen fiatalon - új feladatkörében. Debrecenről sokat olvasott ugyan, de alig ismert ott valakit. Új kollégái közül néhányval még a köztársasági elnök fogadásán megismerkedett, a többivel a magyar irodalmi intézetben találkozott először. Többségük - és nemcsak az intézetet vezető Tamás Attila, doktori vitájának egyik részvevője - sokkal elismertebb volt nála. Nemcsak Debrecenben, de országosan is: Bitskey Pista, Imre Laci, Görömbei András, Márkus Béla, de még a fiatal Debreczeni Attila is jól ismert kutató volt már a szakmában. Az egyetemen kívüli világban szerzett ismereteire és sokoldalú tapasztalataira építette magabiztosságát - kezdetben nem sok sikerrel. Azok, akik diplomájuk megszerzése után tanársegédként kezdtek, gyanakodva néztek, mint aki meglopja őket legalább egy előléptetési lehetőséggel. Ide cseppentett elődei közül egyik sem illeszkedett közéjük. „Na, na” - szolt közbe a Múzsza. „Barta Jánost Pestről számúzték ide, de ott született Tamás Attila is, aki Szegedről jött át... Ne bonyolódj ebbe...”

Más lapra tartozik, hogy hősünk is igyekezett debreceni szellemben viselkedni és tanítani. Baráti rangra emelkedett Lipták András rektornál, majd Abádi Nagy Zoltánnál, s rendszeres vacsoravendége volt a matematikus Győry Kálmánnak, ahol több kiváló kollégával találkozhatott. Intézete munkatársainak többsége huszonéves korától tanított, tudta a dolgát. Kollégái az egyetemen mindenkit ismertek, akármilyen jött közbe, tudták miért, hová és kihez kell fordulni. Válságos pillanatokban ez különös fontosságot kapott, mondjuk akkor, amikor - rektorhelyettesként - felére kellett csökkenteni az Egyetemi Kiadó költségvetését, s ez fájdalmasan érintette egyik nagyra becsült munkatársa feleségét. S az asszonyra az a jellemző, hogy azon az áron mentette meg egyik szerkesztője állását, hogy lemondott fele fizetéséről.

Három évig voltam az egyetemi munka mellett a Kossuth Egyetem rektorhelyettese. E megbízás is életem meglepetései közé tartozik. Először elhárítottam volna az új feladatot: Debrecen messze van Budapeستől. A válasz ennyi volt: ugyanolyan távolságra van, mint Budapest Debrecen-től. Több kollégám győzködött, ha már befogadtak, ezt is vállalnom kell. Szép lassan az is kiderült, hogy akik közülük eljutott már a megbízás szakmai előfeltételének teljesítéséig, az új rektorral nem akartak együttműködni. Következő alkalommal maga a rektor ajánlotta föl a megbízatást azzal, tud róla, hogy vezető tisztviselő voltam az Antall-kormány szolgálatában, azaz szemben álltam az ő szocialista meggyőződésével, de most hasznosítsam tapasztalataimat az egyetem, főleg a még gyermekcipőben járó egyetemi doktorképzés érdekében. Végül kis többséggel megválasztottak, s a doktori képzés valóban sok gondot okozott. Hozzám tartozott a gazdasági ügyek ellenőrzése, amivel nem is tudtunk a korabeli viszonyok között megbirkózni. (Ez volt az új kormány talán legsikeresebb intézkedése, amivel az egyetem minden munkatársa - és a hallgatóság jó része egyetértett. Persze olyan is akadt, akinek korábbi doktorátusát nem ismerték el kandidátusi fokozatnak.) Erre az időre esik, hogy az egyetemi doktorképzés szerkezete nem bizonyult életképesnek. Újra kellett az egészet gondolni, és a sok

személyi érdeket sértő átszervezést ki kellett dolgozni. Ez persze nemcsak egyetemi feladat volt, de az Országos Doktori Tanács alelnökeként részt vettem az új koncepció kidolgozásban. (A tanár személyéhez kapcsolódó képzést az iskolák létesítése váltotta föl.)

Negyedévenként a korábbi rektorokból álló tanácsadó testület megkapta az időszerű pénzügyi adatokat, de azokban – kiindulópontként – mindig más számok szerepeltek. Kisebb csodának látom utólag, hogy a pénzügyi botrányokat elkerültük. Befogadtak? Jó néhány kollégával őszinte baráti viszonyba kerültem, akik közül többen vacsorákra és más összejövetelekre is meghívtak. Sajnos ezeket soha nem tudtam viszonzni. De ez is hozzájárult, hogy már nemcsak jól éreztem magam, de életem csúcspontjára jutottam.

Az emlékezőnek első tanévében kevés órája volt Debrecenben, amit heti egy napon teljesíteni tudott. Szerencsére 1994. szeptember végétől ez megváltozott, s jóval több időt kellett töltenie a cívisvárosban. Hamarosan IC vonatokkal utazhatott. (Eleinte átalakított gyorsvonati kocsikkal, aztán sokkal kényelmesebb újakat állítottak be a debreceni járatra, ami legalább Nyíregyházáig, esetleg Záhonyig közlekedett. Az emlékező korán indult, későn érkezett haza. Szolnoknál megnézte a Tiszát, amely őt mindig elvarázsolta. Más érdekesség is akadt: például a sínek mellett legelő libák sokasága, amelyek azóta már eltűntek a tájból, amely ezzel szegényebb lett. Soha nem felejtí el azt a napot, amikor lekéste a tervezett járatot, s a következővel indult haza. Az viszont nem sokkal Szajol előtt a nyílt pályán megállt, s igen sokáig nem mozdult. Nem tudták, miért. 1994. december 4-én ugyanis 31 halálos áldozattal járó vasúti katasztrófa történt a szajoli állomáson. Hosszú várakozás után az épségben maradt vonat visszatolatott, s nagy kerülővel – több óra késéssel meg is érkezett Budapestre. A késésről és annak okáról utasok persze semmi tájékoztatást nem kaptak, még a kalauzok is eltűntek, s a baleset nagyságrendje talán csak Budapesten derült ki, de a részletek akkor is homályban maradtak. Hogy mitől volt fülkéjében kivételesen jól hangulat, azt ma sem tudja. Talán lelkük mélyén azt érezték, hogy milyen szerencsések, hogy nem az előző járatral utaztak. Az emlékező jókedvűen lépett be késő este pesti lakásába, ahol kisírt szemű család tagjai fogadták. Még az anyósa is ott volt, mert a rádió és tévé hírei – a szokásos túlzásokkal – a valóságnál is borzasztóbbnak állították be a balesetet. Felesége meg volt róla győződve, hogy élve aznap reggel búcsúzott el tőle utoljára. A vonatkozás – ahogy ez mai napig általános Magyarországon – tömérdek késéssel járt. Különösen a Budapest–Nyíregyháza közti vágányok több éves felújítási munkája alatt. Professzor kollégái jó része felszálláskor nem a számozott helyére ült be, hanem a roppant népszerű étkezőbe. Őt csak ritkán csábították maguk közé. A legemlékezetesebb ezek közül az volt, amikor Debrecenből két szocialista parlamenti képviselővel utazott, akik egész úton Magyar Bálintot gyalázták egy akkor beterveztett felösoktatási törvény miatt. Másnap viszont alázatosan megszavazták azt. Egy másik ilyen eset a Farkasréti Temetőben történt vele, amikor találkozott egy régen pártalkalmazott ismerősével, aki szintén

szocialista képviselő volt. Barátja sírjánál megesküdtött, hogy egy másik vitatott törvényt sem ő, sem frakciója nem fog soha megszavazni, ugyancsak régi munkásmozgalmi harcos volt. Másnap látta az újságban, hogy esküszegő lett. Fiatalok kedvéért hadd tegyem hozzá, hogy az MSZMP egyes tagjai sokszor nagyhangúan puffogtattak nemzeti jelszavakat, aztán mindig és minden fenntartás nélkül lefeküdtek az SZDSZ-nek. Aki bennük bízott vagy reménykedett, csatlódhatott, noha magánéletben kedves, segítőkész és igen barátságos kollégák voltak.

A kilencvenes évek elején rengeteg diákot vettek fel a magyar szak egy-egy évfolyamára. A diktatúra tantermi légkörét könnyen és gyorsan kiszorította az „áldott szabadság”. Elterjedt – sokszor tanárokon keresztül –, hogy előadásokra nem kötelező járni, a hiányzásoknak nincs következménye. A hallgató dönt: érdekl-e az óra vagy sem. Soha nem találtam meg azt a hatóságot, amely ezt kimondta volna, csak a hírhedt katalógusokat tiltották meg. Ennek következtében az első órán a hallgatók többsége csak aláírta a lecke-könyvét, majd elrohant, és a vizsgáig nem jelentkezett. Maradt évfolyamonként 5-10 százalék (nagyraoszt lány) hallgató, akik közül sokan egész órán jegyzeteltek. Azt sem tudtam meg soha, hogy mit, mert az előadásokon szereplő anyag vizsgai visszakeresését – valaki valahol – megtiltotta. Annyi volt megengedett, hogy szemináriumi jellegű foglalkozáson csak az azokon megjelentek kaphattak osztályzatot végzett munkájukra. A tanulmányi fegyelem igen föllazult, s számos kollégámmal ellentétben nem vagyok róla meggyőződve, hogy ez csak a hallgatói önkormányzat „túlhatalmának” a következménye. A tananyag és a vizsgakövetelmények egyre csak rövidültek. Össze is tűztem egy tekintélyes kollégával, amikor elégtelennek minősítettem annak a hallgatónak a teljesítményét, aki felkészülés közben biztosított alapos jártasságáról a vizsgakérdés témájában (Vörösmarty költészete), aztán egyetlen vers sem jutott az eszébe. Néhány évvel később a Kölcsey Társaság ünnepségén egy elegáns iskolaigazgató asszony megkérdezte, emlékszem-e rá. Hallgatóként húsz kilóval könnyebb volt (és tíz évvel fiatalabb). Szaktanárok hiányában diploma nélkül tanított évek óta, amikor beiratkozott a levelező tagozatra. Emlékeztem egyik szigorlatára – és ő is. Semmit nem tudott Petőfiről szóló kérdésekre válaszolni, csak a forradalmi frázisokat ismételtette. Mégis elégségest adtam neki, mivel ekkor várta (láthatóan hamarosan) első gyermekét. Utólag is hálásan köszönte, de azért jószívűségem helyességéről nem voltam egészen meggyőződve. Mit csináltam rosszabbul kollégáimnál? Nem tudom. Mindenesetre ők rutinosabban – és egyben lemondóbban – bírálták el hallgatóikat. E mozaikba még két kép illik. Egy feltűnően tájékozott lánnyal fordult elő, hogy valamilyen vizsgára ostoba marxista frázisokból álló dolgozatot adott be. Más valakinél talán csak elégtelent adok rá, tőle megkérdeztem, honnan vette sokszorososan elavult ismereteit. Erre behozta középiskolai jegyzetét, s kiderült, hogy az ostobaságokat középiskolai tanára diktálta le.

Viták sorát lobbantva jelent meg az egyetemi életben a Hallgatói Önkormányzat. Az emlékidőző tanárkollégái különbözőképpen viszonyultak hozzájuk,

ahogy ők is nagyon sokfélék voltak, de többségük nem tartozott a kiválóan vizsgázók közé. Néhányan azzal gyanúsították őket, hogy jogtalan előnyök ígéretéért ellenszenves rektort segítettek az egyetem élére. Miközben a diákok fontos jogokért harcoltak, olyasmibe is beleszóltak, ami nem tartozott rájuk. Rektorhelyettesként jól kijöttem velük. Amikor e tisztséget elnyertem, az érdektelen egyetemi újságot ezért fizetett újságíró szerkesztette. Megalkudtam az önkormányzattal, hogy átveszik a lapot minden gondjával saját költségvetésük terhére. Felelnek a tartalmáért, s minden fontosabb hírt közreadnak. Büszke vagyok rá, hogy a lap évek során olvasottabb, érdekesebb, színesebb és igényesebb kivitelű lett. Hozzáteszem, hogy pénzügyeiktől óvatosan távpartottam magam, így nem tudom, miből gazdálkodták ki a drágább kivitel nyomdaköltségét. Erről jut eszembe, hogy egyik vezetőjük tanácsomat kérte a hallgatóknak életbevágóan fontos ösztöndíjak és más juttatások odaítélésének szempontjairól. Kiderült, hogy eltartóik jövedelmének fölmérésével kapcsolatban teljes a bizonytalanság. Azoknak az éveknek egyik jellegzetessége volt a „fekete” jövedelmek jelentős aránya. A hivatalosan roppant alacsony bevételeket kimutatók egy feltűnően nagy részéről derült ki, hogy nagyon jól élnek, hazai viszonyok között gazdagnak számítanak. Sajnos a hallgatóknak ez a nemzedéke az ügyeskedés szellemében úgy nőtt föl, hogy az adóelkerüléstől kezdve a költségvetés megrövidítésének számtalan változatát elismerésre méltó tettnek (és magától értetődőnek) tartja.

A Pestről érkezett tanár éppen csak találkozgatott első munkaszobájában kollégáival, akik miután megtartották óráikat, rohantak – jó esetben kutatni, vagy más fontos ügyet intézni. Igaz, az első évben – minisztériumi munkája miatt – ő is csak félállásban volt tanár, s – ahogy már említettem – heti egy-egy napot töltött csak Debrecenben. Szerencséjére a második szabad választáson nyertes Horn-kormány hamar megszüntette munkaviszonyát, s ettől kezdve Debrecen volt az egyetlen munkahelye. Feladata meg annyira földuzzadt, hogy gyakran heti három nap sem volt elég elvégzéséhez. A városban töltött éjszakákra egy kollégiumban kapott szállást. Új beosztása miatt másik munkaszobába került át, s annak lakói szép lassan őt is megszokták, és befogadták maguk közé. Egyre többet, egyre bensőségebben beszélgettek.

Húsz év története nem volt felhőtlen. Sokszor nyomasztotta, hogy minden igyekezete ellenére is idegen maradt Debrecenben. Szabad idejében sétált a városban, megemlékezést mondhatott Csokonai szobránál, amit többen megdicsértek. Valaki azonban megjegyezte, hogy az azért ebből is kiderült, hogy másként lát és gondolkodik, mint az „igazi” helybéliek. Csikos Sándor színművész segítségével, aki rendszeresen szerepelt a Kölcsey Társaság rendezvényein, ingyenes főpróba jegyeket szerzett diákjainak, de nem mindenki tartott rá igényt, sőt olyan is akadt, aki elfogadta, aztán mégsem ment el. Pedig úgy gondolja, egy magyartanárnak ismernie – s talán szeretnie is kellene – a színházat. Megdöbbenette, amikor kiderült, hogy van leendő tanár tanítványa, aki a Művelődési Minisztérium létezéséről sem hallott, és soha nem járt Kelet-

Magyarország (képzeletbeli) határain kívül. Hétvégi kirándulásra vitte érdeklődőbb hallgatóit Budapestre, Pannonhalmára, Sopronba és Bécsbe. Meglepetésére a Tanulmányi Osztály kész volt útjaikat jelentős összeggel támogatni, mert kiderült, hogy van erre költségvetési keret, csak nem használják föl. Különös figura lehetett, aki szabadidejében erre is vállalkozott. Ráadásul nyakendős öltönyben tartotta az óráit, mert a felesége azt mondta, egyetemi tanárnaként ahhoz méltóan kell öltöznie. Kollégái jobban kedvelték a jeanst és a pulóvert.

Miután – ahogy már olvashattak róla – elnyerte az egyik rektor helyettesi tisztséget, fontos országos bizottságokba is bekerült. Alelnöke lett az Országos Doktori Tanácsnak, tagja a magyar Akkreditációs Bizottságnak. Mégpedig elismert tagja, mert megbízatása második ciklusának elején egy szavazat híján a testület elnökévé választották. Vesztett? Nyertesnek érezte magát, hiszen a tagok majdnem fele rászavazott, bízott benne. Aztán kinevezték az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának elnökévé, ami sok érdekes (nehezen megoldható) feladattal járt. Az OTKA pályázati rendszere szükségszerűen addig ismeretlen kötelezettséget is hozott a kutatóknak, ami az ahhoz biztosított támogatásokkal addig ismeretlen gondolkodási – és hozzáállási – rendszert kívánt. Munkaköréhez tartozott, hogy – Brüsszelben vagy Strasbourgban – többször is részt vett az EU pályázati ügyeket intéző bizottságának ülésein. A gyönyörű elzászi városban a polgármester – karácsony előtt – vacsorát adott az éppen ott ülésező résztvevők tiszteletére, ahol a francia konyha feledhetetlen finomságait élvezhette (és borkülönlegességeit).

Maga sem gondolt arra, odáig emelkedhet, hogy rektorhelyettesként ő adhatja át – az egyetem nevében – a díszudvar ünnepi közönsége előtt a doktori okleveleket. (Miután közreműködésével alakult ki az új tudományos minősítési rendszer, amelyben az egyetemek visszakapták a doktori – PhD – cím odaítélésének kizárólagos jogát.)

Mire a Művelődési Minisztériumba került, hősünk sikeresen „levezenyelte” a Kölcsey-évfordulós eseménysorát. Ami egészen váratlanul szakadt a nyakába. Amikor a Kölcsey Társaság alelnökévé választották, úgy gondolta, Pozsgay Imrét, az elnököt legfőljebb néhányszor kell helyettesítenie. Az ország legbefolyásosabb (és talán a kommunista párt e legnépszerűbb) vezetője biztosan tudja, mit akar. Azzal tisztában volt, hogy a politikus kora ifjúságától szoros függőviszonyban volt pártjától, amely először lehetővé tette, hogy világmépeinek alapjait a Lenin Intézet tananyagára építse, majd kiemelte, s lépésről lépésre magasabb állásokba helyezze. Művelődési Miniszterként azonban ellentétbe került a nála befolyásosabb Aczél Györggyel, de mégsem tudható, miért állították parkoló pályára. Innen emelték egyre magasabbra a párton belüli támogatói, akik a nép-nemzeti irányzat országos vezérét látták benne. S itt meg kellene kérdeznem mind a hét Múzsát, hogyan értelmezik ezt az irodalmi fogantatású irányzatot, amely eredetileg egy történelmi korszak sajátos terméke.

A marxista világképnek megfelelő „nép-nemzeti” elképzelés kifejtése helyett így szól az egyik Múzsza: „Biztos vagy benne, hogy jól látod Pozsgay szerepét? Mindenesetre minden másként alakult, mint ahogy elképzelete. Te úgy vélted, a pártok vezetőinek a jövőre vonatkozó elképzelései egymással is ütköznek és megvalósíthatatlanok. Bizonytalanul, szokásos félszegséggel mégis a korábbi múzeumi kollégád – Antall mögé – sorakoztál föl. Előbb érzelmileg, aztán elkötelezetten. Az öregember tudja, hogy nincs olyan ország, amelynek népét, lakóit, polgárait jókra és rosszakra lehetne osztani. Történelmi tanulmányai alapján belátja, ahhoz, hogy eredményesen történjék valami, nagyon sok embernek kell egy irányba fordulnia. Akár szegény, akár jobb módú. Az osztályharc szellemében mesterségesen táplált gyűlölet az egymásra utaltak tömegét is megfertőzte. Ám a kirobbantott gyűlölködés (irigységgel fűszerezve) máig hatóan mérgező.

Pozsgay Imre világképe hemzsegett az ellentmondásoktól. Mindig általánosságokban beszélt, semmi olyat nem mondott, amiből tudni lehetett volna, vezetőként mit szeretne megvalósítani. Jellemző, hogy a Wikipédia az önálló Katona József Színház létesítését tartja miniszteri munkája legnagyobb eredményének, amiről megalakításakor is tudni lehetett, hogy messze nem nép-nemzeti szellemű színházpolitikát fog megvalósítani. (Egyébként eredeti művészi eszközökkel.) Karinthy Ferenc 1992-ben megjelent *Naplójában* a következő megjegyzést olvashatjuk: „Hát, jó nagy szarban vagyunk. Ő most (mármint Pozsgay) éppen megint száll föl a villamosra, de mikor fönt volt, bizony nem így beszélt...” – állapítja meg igen találóan 1989. március 20-án Rómában egy baloldali nemzetközi összejevetel alkalmából. A „szar”, amit Cini említ csak nagy általánosságban hasonlított arra, amiben mi éreztük magunkat. Nekem magától értetődő, hogy Pozsgay az események forgatagában másként kellett, hogy beszéljen, mint amikor még (Kádár híveként) közös villamoson utazott Aczéllal. Az sem fölháborító, hogy '89 után vállalta volna a villamos vezetését, amit utólag sem bízna rá. Mert e jármű síneken gurul, s azok hamarosan elérik azt a váltót, amit át kellene állítani. Merre? Ez az igazi kérdés. És azt bizony nem tudtam róla feltételezni, hogy kedvemre való irányt választ, és oda el is jut. (Helyetteseként sem tudom, hogy a Kölcsey Társaságnak milyen szerepet szánt terveiben.) Kár, mert egyetemi kollégaként – később – többre becsültem. Talán azért, mert azáltal, hogy cserbenhagyta a Kölcsey Társaságot, olyan szereplehetőséget nyitott meg az emlékezőnek, amiért csak hálás lehet neki.

Az emlékező a Kölcsey Társaság indulásakor azt feltételezte, neki csak arra kell vigyáznia, meg tudja tartani a kellő távolságot a Társaság tekintélyes elnökével szemben. Ezt megkönnyítette a pártvezető sokoldalú elfoglaltsága: közös feladatukról soha egy szót sem váltottak. Igaz, másról sem. László Béla, országgyűlési képviselő, akkor még fehérgyarmati párttitkár, tartotta vele a kapcsolatot. Kedvéért szervezte Budapestre az évfordulós teendők tisztázását szolgáló első – szélesebb összefogás szervezésére tervezett – értekezletet. Pozsgay azonban nem érkezett meg sem az elnökségi ülés időpontjára, sem később. Béla

hiába telefonálgatott, míg végül valaki közölte vele, ne is várjuk, fontosabb dolgai vannak.

„Te vagy az alelnök” – mondta ekkor László Béla a fölkészületlen emlékezőnek. – „Vezesd az értekezletet!” A jelenlevők különböző érdekes feladatok sorának föl vállalását javasolták, de senki nem tudta megmondani azokat (vagy azok egy részét) milyen anyagi forrásból valósíthatjuk meg. Mindenki Pozsgay támogatására számított. Ennek tisztázása nélkül nehéz volt komolyan tervezni. „Majd beszélek Pozsgayval” – ígérte Béla, de soha nem derült ki, bizonytalan ígéreteken kívül mit kapott. (Mindenütt mozgott a föld.) Szerencsére a Társaság remek titkárt talált (Hamar Péter személyében), aki pénzszerzésben sokszor varázslónak látszik – utólag is. Az illetékes minisztériumban még el sem indult az átrendeződés, a gépezet nem működött. Önmagukat túlértékelő osztályvezető-helyettesek és hatalomhoz szokott beosztottak főleg saját helyzetük megőrzésével törődtek. Végül a nemrég alakult Társaság elég nagyvonalúan megszervezte az évfordulós ünnepeket. És sikeresen. Szerencsére a Kossuth Lajos Tudományegyetem és a Nyíregyházi Főiskola néhány tanára, az Irodalomtörténeti Társaság és a debreceni református püspökség nagyon együttműködő és segítőkész volt. Halványan sem emlékszem, honnan szereztünk a legfontosabb kiadások fedezetére – pedig szereztünk – némi pénzt. Bizonyára azért sem, mert ebben is számíthattam Hamar Péter (később Kasztovszky László), László Béla, a történész Takács Péter és a kiváló Kölcsey-kutató, Csorba Sanyi segítségére. Abban sajnos kudarcot vallottam, hogy a közelben tanító tanárokat – főleg magyartanárokat – mozgósítsam. (Ez utódaimnak, Imre Lászlónak, majd Jánosi Zoltánnak sem sikerült, de ez már nem tartozik ide.)

Mivel a változások szele Romániát is elérte, sikerült a Társaság titkárának (mások – pl. Muzsnay Árpád – közreműködésével) elérnie, hogy a *Hymnus* költőjének szödemeteri szülőházán új emléktáblát helyezünk el. (A pápa lakott ott. Ezért-e vagy másért a táblát gyorsan eltávolították.) Az alelnök ehhez azzal járulhatott hozzá, hogy fölkereste régebbi ismerősét, Fekete Györgyöt, aki közben Antall József kormányában helyettes államtitkár lett. Nem volt nehéz rávenni, hogy a költő születésnapjának évfordulóján ő leplezze le – egy román miniszterhelyettessel együtt – az emléktáblát. Ebben az évben volt már autója az alelnök fiának, azzal ment egész családja Fehérgyarmatra, ahol az ünnepség előtti éjszakát töltötték – Hamar Péter feledhetetlenül jó halászlevét kanalazgatva. Az ünnepségre indulás reggelén kiderült, hogy a debreceni reformátusoknak nincs kocsija, hogy az Kocsis Elemér püspököt elvigye Szödemeterre. Mít lehetett mást tenni? Beült az emlékező fiának piros Dáciájába. (Amit Judit kéz alatt vett – kicsit csalódottan, mert sárga kocsiról álmodott.) Eljutottak Szödemeterre, ami nem volt kis teljesítmény, mert az odavezető úton olyan mély sár-por volt, hogy csak mellette – félig-meddig az árokban – lehetett föl araszolni a faluba.

Visszaúton, miután átkeltek a határon, egy elágazásnál az államtitkár autója megállt, s Gyurka az emiatt ugyancsak lefékező Dáciához küldte irodalmi

főosztályának vezetőjét, Inkey Pétert, aki azt kérte az alelnöktől, cseréljenek helyet, mert az államtitkár úr beszélni akar vele. Nehéz beszélgetés volt, mert Fekete György ellenállhatatlan meggyőzőerővel hivatkozott a haza iránti kötelességekre, ahogy ő szokott Kölcsey ürügyén. „Hazafiúi kötelességed, hogy feladatot vállalj a közigazgatásban.” Hogy tegyen is valamit (a maga hatáskörében) a zavaros politikai örökség rendbehozásáért. A megbukott diktatúra is zavaros volt, de most mintha a mítoszbeli khaoszban kapkodtuk volna a fejünket. Akik elleneztek a változásokat, azok mindent meg is tettek a zavaros vizek lehalászásáért. Noha már komoly reményem volt a hön áhított egyetemi állásra, megígértem, ahogy megvédtem akadémiai doktori értekezésemet, valamilyen formában szerepet vállalok a minisztériumban. Mindkettőre – azaz mindháromra – sor került 1992-ben.

A múltat nem lehet eltörölni. Bennünk és velünk él. Egy társadalom átszervezése bonyolult, sokrétű feladat. Nem elég hozzá – ámbár nélkülözhetetlen – a céltudatos vezető, aki tudja, mit akar, s képes maga mellé állítani azokat, akik a lényegre tekintve egyetértenek vele. A gazdasági-ipari életben, de még inkább az államigazgatás gépezetében nagyon kevesen jutottak olyan állásba, ahol a hatáskörükbe tartozó ügyeket átláthatták volna. Kevesen kerültek vezetői beosztásba abból a korábbi középosztályból, amely Antall József mellé állhatott volna. A hetvenes évektől a párt (pl. Pozsgay) a korábbinál nagyobb figyelmet fordított kiemeltjei szakmai fölkészültségére. A párt által kijelölt korlátozott hatáskörben aránylag sok vezető végzett eredményes munkát. A döntést ugyanis minden lényeges kérdésben a párt hozta meg, a közigazgatás csak előkészítette és végrehajtotta. Már csak e gyakorlat miatt is szükség volt – illetve lett volna – szélesebb körű személycserékre az államigazgatásban, amit Antall közigazgatássá szeretett volna átalakítani. A „köz” fogalma ugyan gyakran szerepelt a Kádár-rendszer szótárában, ám azt felismerhetetlenségig eltorzították. Az Antall-kormány személycseréi csak igen kis százalékban válhattak be a kinevezhetők fölkészületlensége és gyakorlathiánya miatt. Másfelől a leváltani akart rendszer hívei és haszonélvezői mindent megtettek, hogy az ügyek ne csúszhassanak ki a kezükből. A pártirányítás jellegzetességére e sorok írója két példát említ. Károlyi Mihály családjának kártérítési iratanyagát az egyik „rég” miniszter kikérte az irattárból, és azt más nem is látta többé. Másik példám, hogy az „Alapoknak” nevezett kulturális támogatószerveknek (Irodalmi Alap, Művészeti Alap) nem volt sem hiteles tagnyilvántartása, sem követhető számviteli rendszere. (Ennek jogi következményei még 2011-ben is hullámot vetettek.)

Minisztériumi munkámat lehetetlen jól összefoglalni, oly sokféle feladatot kellett megoldani. A korábbi pártirányítás elbizonyította a felső vezetést, ráadásul az addig döntési helyzetben lévők egy részét leváltották, hiszen enélkül a szükséges változások megvalósíthatatlanok lettek volna. Az új vezetőkre várt az addigi gyakorlat új alapokra, gyökeresen más feltételrendszerbe helyezése. Többnyire más állami szervekkel (lehetőleg) összehangolva. Idegen szóval

koordinálva. A kulturális területen erre különösen nagy szükség volt. S ha a rendkívül nehéz médiaügyek csak érintőlegesen tartoztak is a kulturális igazgatáshoz, személyi kérdések (leváltások-kinevezések) nagy számban kívántak olyan megoldást, amelyet a feladatot elvégző közeg és az érintett művészek nem akadályoztak. Ez azonban gyakran megoldhatatlan volt. Míg a kormányoldalon tapasztalatlanul felbukkanó vezetők gyakorlati kérdések bonyolult összefüggéseiben nehezen ismerték ki magukat, a régen hatalomban lévőktől ritkán kaptak használható tájékoztatást. Andrásfalvy a kulturális államtitkárság leterhelésének és gondjainak csökkentésére hozta létre a Koordinációs Főosztályt, amelynek vezetőjévé e sorok íróját nevezte ki. Kezdetben feladataim minden tekintetben a helyettes államtitkárság tevékenységéhez kapcsolódtak: Fekete adott különféle megbízásokat. (Voltaképpen kabinetfőnöke voltam.) A Nemzeti Kulturális Alap létrehozása érdekében például számos – alacsonyabb szintű – tárgyalásra küldött el maga helyett. Leggyakrabban a Pénzügyminisztériumba, amelynek egyik államtitkára – francia példára – a központosítással akart a (szűkös) költségvetés gondjain enyhíteni, amit a legtöbb minisztérium rossz néven vett. A kulturális területet jobban ismerő főosztályvezetője árnyalatnyival több megértést tanúsított a Fekete György (Gábor József, Perlik Pál és mások) által javasoltak mellett; hogy kapjunk egy szükségletek szerint felhasználható pénzkeretet. Ami régebben is volt, csak hogy a párt utolsó minisztere átvitte egy alapítványba. Az ebből fedezett feladatokra – köztük a könyvkiadásnak rendszeresen folyósított „ártámogatásra” – egyszerűen nem maradt pénz. Hogy ezt miért nem vette tudomásul sem a szaktárca, sem a támogatottak, nem tudhatom. Ahogy az új vezetés sem értesült a gond mélységéről. A támogatott intézmények pedig abban bíztak, a következő évben – években – a költségvetés ismét megkapja a korábbi keretet. Majd jövőre, mondogatták a „régiek”, de hiába. A csőd közelében működő kiadók kölcsönökkel pótolták a hiányt, ami két-három év alatt a fejükre omlott. Kidolgoztuk a rövid ideig életképes Magyar Könyvalapítvány létesítési tervét. Sokkal nagyobb szabású elképzelés volt a Nemzeti Kulturális Alap létesítése, amelyet végül törvénybe iktattak, s különböző változtatásokkal máig működik.

Az intézményfenntartás költsége – szűken – rendelkezésre állt, de az épületek felújítása (és karbantartása) – pénz hiányában – komoly gondot okozott. Szörnyű állapotban voltak például az (örökölt) egyetemi előadótermekben, de ez a felsőoktatási terület gondja volt. Közben a főváros meghiúsította a Világkiállítás rendezését, amelynek új (későbbiekben egyetemi célokra szánt) épületei a tervszalon elkészültek, s megvolt fölépítésükhöz a fedezet is. Demszky főpolgármester a kormány minden tervét ellenezte, a művelődési minisztérium mégis biztosította – egyebek között – a (fővárosi fenntartású) Vígszínház felújítási költségeit. A Szépművészeti Múzeumban már megkezdődött felújítását azonban nem sikerült az eredeti tervek szerint megvalósítani. A Nemzeti Múzeum is a működőképesség határára jutott, ami szükségessé tette a Természet-tudományi Múzeum kiköltöztetését. (Ehhez eddig más célra használt épületet

kellett találni. „Zöldmezős” beruházásról adott körülmények között szó sem lehetett.) Minden ellenérvvel szemben 1993 végén a Nemzeti Múzeumban elindulhatott az átalakítás nagyszabású munkája. Tettük, amit lehetett. A sok újonnan induló színházi vállalkozásnál ez csak részben sikerült. A nagy állami könyvkiadók tovább élése azonban költségvetési forrásból nem volt előteremtető. Ezt a területet a kisszámú magyarság olvasóközönsége önköltséges alapon nem tudhatja fenntartani. Szerencsére a könyvkiadást és értékesítést is kitanulták egyesek, találtak a Művelődési Minisztérium költségvetésén kívüli támogatási összegeket, bevontak magánvagyonokat, úgyhogy már az Antall-kormány végnapjaiban is megjelentek sikeres könyves vállalkozók. Miközben számos könyv nem jut el a vásárlóhoz, egy meghatározható kör íróit-költőit óriási reklámok hirdetik fővárosi felületeken.

(Többen keresték a nagy kiadók megmentésének lehetőségét. A minisztérium nem egy megbízást adott életképes kiadó létesítési tervére: ezek aztán csak a ráfizetés nagyságrendjében különböztek. Volt, aki a Révai Nagylexikon új kiadásának hasznából akarta finanszírozni a klasszikusok folyamatos megjelenítését. Azzal érvelt, a Szépirodalmi a Révay jogutóda, a haszon csak őket illeti. Valójában az újranyomás egy nyomda erőforrásaiból valósult meg, az pedig hallani sem akart a haszon átengedéséről vagy akárcsak megosztásáról. További akadályt jelentett, hogy ez az idők múlásával elavult könyvsorozat már csak rövid ideig volt keresett, aztán jöttek a nagy nyugati kiadók korszerű ajánlatai. Vagyis ez csak álmodozás volt, de az ajánlkozót – nem csak a szakmából, de politikai síkon is – rengetegen támogatták. Érdemes rajta elgondolkodni, milyen sokan töprengtek és törekedhettek józan számvetés nélkül tovább működni.)

A minisztérium teljes vezetése bízott a Nemzeti Kulturális Alap megvalósításában annak ellenére, hogy azzal kapcsolatban a kormánypárti képviselőknek is sok fenntartása volt. A pénzügy egyik következetes főosztályvezetője egy hosszú vita után megállított a folyosón: „nézz ide, ezt a százast átteszem a jobb zsebemből a balba. Mondd meg, mennyivel lett több pénzem?” A kulturális alap pénzforrását nem remélhettük másképpen megteremteni, mint különadó terhére. Hívják azt „giccsadónak”, „kulturális járuléknak”, és sorjázta az ötletek, de mindegyik csak adóként folyhat be a mi külön kasszánkba. Azaz többletadó. Végül Szabó Iván pénzügyminiszter mellénk állt, s a kormány – nagy vita után – elfogadta az – azóta sokszor módosított, de még mindig működő – törvényjavaslatunkat a Nemzeti Kulturális Alapról.

Látszólag semmi köze ehhez, a lényegét tekintve azonban hasonlít rá egy másik emlékezetes élményem. Soha nem fog kiderülni, mekkora része volt egy befolyásos tisztviselő kormányellenségének (jó esetben szakmai tájékozatlanságnak) abban, hogy a kormány részéről e sorok írójára bízta Klaus Schwab urat, a davosi Világgazdasági Fórum alapítójának fogadását. (Pontosabban Fekete György helyettes államtitkárra, aki azonban rám ruházta a feladatot, mert legalább tudtam németül.) Azt sem tudom, hogy a Külügy vagy a Külkereskedelmi

Minisztérium rázta-e le magáról a feladatot, nagy valószínűséggel a felső vezetők figyelmét kikerülve. Felteszem: Jeszenszky, Kádár Béla vagy Martonyi tudta ki Herr Schwab, ha azt nem is sejtették, mekkora befolyása lesz később a világgazdasági folyamatokra. Aki az e körben tájékozatlan Művelődési Minisztériumra hárította fogadásának és programalakításának a felelősségét, ugyancsak sejtette személyének fontosságát, mert a kormány (elegánsan berendezett) Andrássy úti Vendégházában helyezte el. Nekem és feletteseimnek nem kellett tudnunk, milyen befolyásos és vállalkozó szellemű személyiség Schwab úr. Amikor a repülőtéren bemutatkozott, úgy fogadtam, mint budapesti látogatásukkor (mondjuk) az NDK Művészeti és Tudományos Akadémiája vagy az NFG vezetőit. Hogy Schwab úr velük ellentétben világgazdasági tényező is, arról semmit nem tudtam. Mellé ültem, az autóban, noha azt várhatta, hogy az „anyósülésen” foglalok helyet, neki csak kinyitom az ajtót. Ő viszont a hazai politikai viszonyok teljes tudatában módosította budapesti programját, s annak középpontjába a Demszky főpolgármesterrel való találkozást emelte. (Az Antall-kormány vendégeként.) Megérkezése délutánján első látogatásra a minisztérium hivatali autóján vittem el a Városházára, de a főpolgármester titkárnője engem be sem engedett. Csak közölte, a továbbiakban a kocsira sincs szükségük. Este újra világhírű vendégünkért mentem a szállásra, s az Operaház miniszteri páholyába kísértem, ahol ott találtuk a főpolgármester helyettesét, Marschall Miklóst. Ő hívta föl figyelmem vendégünk nemzetközi jelentőségére, mert mindent tudott róla, ami fontos.

Andrásfalvy miniszter áthárította a vele tervezett tárgyalást helyettes államtitkárára. (Mai gyakorlat szerint az egész kulturális területért felelő államtitkár.) Szerencsére Gyurka hivatalos tolmácsot is rendelt, így ártatlan vagyok abban, hogy alaposan félreértette Schwab úr a „Világfalu” terveit és az ahhoz tartozó fesztiválok jelentőségét. A köztársasági elnök vacsorájára engem delegáltak. Göncz Árpival az Európa Kiadónál sokat dolgoztam együtt, örömmel fogadott. Nagyon kellemes társaság volt, egyetlen kormánypárti meghívottal, azaz velem. De a vendégek között sok volt a művész, akik csak szimpatizánsai voltak az ellenzéki SZDSZ-nek. Valószínűleg mégis volt néhány későbbi milliárdos is a vendégek között. Még Schwab úr reptéri búcsúztatása is rám maradt. Szerencsére az NKF elintézte, hogy a VIP váróban helyezhettem el.

A dolognak két következménye volt. Először Schwab úr a tárgyalás folytatására – Marschall Miklós társaságában – meghívott székhelyére, s érdekes terveinek ismertetése után feledhetetlen vacsorát adott Genf közelében egy francia vendéglőben. A másik az volt, hogy Mádl miniszter urat meghívta a '94-es davosi Fórum-találkozóra is. Schwab úr költségén felesége és én is elkísérhettük. A havas Davos – egyébként síparadicsom – gyönyörű volt. A miniszter úr egy nagy teremben igen sikeres előadást is tartott, ami élénk – egyetértő – vitát váltott ki. Ezeknek az előadásoknak állítólag ezer vendége volt, s csupa híres ember szerepelt: államférfiak, üzletemberek. Valahol azt is olvastam, hogy Perez és Arafat nemcsak találkoztak itt, de kezet is fogtak. Sok

szó esett a Közel-Keletről, ám bár a legsikeresebb előadásokat befektetők tartották. A „Nagyok” valamiért Japán miatt aggódtak, de ennek a részleteire nem emlékszem.

A nyolcvanas évek közepétől – nagyon sok íróval, művésszel, szerkesztővel és üzletemberrel, ipari vezetővel együtt – rendszeresen meghívtak a holland nagykövetség rezidenciáján tartott ünnepi fogadásokra, az Orló utcába. Csak kis „angolos” szendvicseket kaptunk és teasüteményt, de ital kötlátlanul állt a vendégek rendelkezésére, s ettől zajos beszélgetés időről időre kisebb-nagyobb csoportokat képezett. A meghívottak kevésbé híres részének a listáját az a fiatalos középkorú holland úr állította össze, aki hazájában a kulturális minisztérium – külső – tanácsadójaként mutatták be, aki egyúttal sok hivatalos magyar vendég tolmácsa is volt, s az év nagy részét itt töltötte. (Magyarul nem sokat tudott, németül, angolul, franciául annál jobban.) Hogy színházak, hangversenyek, kiállítások – és kávéházak – látogatása mellett mit csinált nálunk, arról nem tudok. Azt állította, hogy csak kíváncsi turista. Hollandiai látogatásaimon (legalább évente egyszer) ő szervezte programjaimat, foglalta szállásomat, közvetítette napidíjamat. A hágai irodalmi múzeumhoz csak a vasúti jegyeket szerezte be, oda (és más múzeumokba) egyedül jártam. Időnként összehozott hivatali feletteseivel, meghívott a lakásán rendezett „partikra”, tudta, hogy szeretem a holland töltött palacsintát és a színházat. Nyilván nem saját forrásaiból, hanem hivatalos megbízásból igen sokat tett a két ország közötti kulturális (és gazdasági) kapcsolatok erősítéséért.

Miután a minisztérium munkatársa lettem, még véletlen találkozásaink is megritkultak, hivatalos kapcsolataink – feladatkörömön megváltozása miatt – átalakultak. De elhozott hozzánk néhány holland kulturális vállalkozót, akik – támogatás címén – nekik hasznos üzleteket akartak kötni. Ötleteléseik nagyrészt igen távol estek a magyar viszonyoktól. Aztán azért hívott meg (újból) Hollandiába, hogy találkozzam miniszterével, aki tudta, hogy a '87-es holland-magyar kulturális csereprogram „főszámait” – a két irodalmi múzeum kiállítás cseréjét – e sorok írója szervezte meg. A miniszter asszony igen szívélyes volt, de a magyar hagyományok nem érdekelték. A holland alternatív színházakról tartott szívhez szóló előadást: meggyőződése szerint ezek képviselik a korszerű művészetet, társulataik nagyobb hatást gyakorolnak a közművelődésre a régi típusú színházaknál. Megemlítettem, hogy ezek nálunk is újat hoztak, de mégsem állítanám tevékenységüket szembe az általa unalmasnak mondott operákkal. (1986-ban nyitották meg Amsterdamban az opera újonnan épült „házát”, remek előadásokat láttam benne.) Opera helyett egy gyártelepen működő színház flamand nyelvű előadására vitt el, amelyből persze egy szót sem értettem, s a látványt nagyon „hétköznapi” találtam. A világot átalakító szocializmus lázadó szelleméért lelkesedtem. Úgy vélte, Magyarország akkor lesz modern európai állam, ha az állami támogatásokat jórészt az „utcaszínházak” kapják. Eztán megbeszéltük magyarországi programját, amelynek középpontjában a miniszteri szintű tervegyeztetések álltak. Szinte magától értetődik, hogy én fogadtam

a repülőtéren és vittem – Fekete államtitkár hivatali kocsiján – az akkori Intercontinental Szállodába. Ahogy estefelé megérkeztünk, kérte, várjam meg a bárban, és véglegesítsük programját. Amit most javasolt, messze nem volt azonos azzal, amiben megállapodtunk. Kiderült nem három, csak két napig marad, s abban be kell iktatni egy délutánt Demszky főpolgármesternél, valamint föl akarja keresni a városligeti Petőfi Csarnokot is, hogy megismerhesse alternatív művészeinket. Nem világos, a minisztérium képviselőjének vagy csak nekem tanácsolta, hogy e területre több pénzt kell fordítanunk, mint eddig. Eredetileg két miniszteri találkozót terveztünk – külön a miniszterrel és külön a területért felelős államtitkárral. Ez egy találkozóra szűkölt: Andrásfalvy miniszter úr a Margitszigeti Nagyszállóban ebédet adott tiszteletére.

A programmegbeszéléshez akartam egy üveg bort rendelni (a minisztérium számlájára), de csak egy pohárka francia konyakot kért. Vendégemen észrevettem, hogy türelmetlen, és aznapra elbúcsúztam. Míg a számlát rendeztem, nem kerülhette el a figyelmem, hogy csak egy különterembe ment át, ahol Demszkyék vártak rá. Másnap a tárgyalás – tolmácsok segítségével – az addigi kulturális és oktatási egyezmény megújításában állapodott meg. (A miniszter asszony egyedül jött, itt csatlakozott hozzá a követségi tolmács és két diplomata.) Az ebéd kitűnő volt, a környezet elegáns, a személyzet jól begyakorolt, csak Berci nem tudta megállni, hogy ne beszéljen a néptáncról. Még néhány lépést is bemutatott volna, de ezt az NKF vezetője megakadályozta. Ahogy a miniszter asszony gúnyosan ránézett, az akár kezdőmondata is lehetett volna a – sokkal későbbi – Magyarországot elmarasztaló EU-s jelentéseknek. Szerencsére a holland kapcsolatok nem szakadtak meg, néhány évvel később – hazai rektorhelyettesekkel együtt – kétszer is végighordoztak Hollandián, hogy – szakmai továbbképzés címen – meggyőződjünk egyetemeik kiválóságáról. Ez ugyan rövid látogatásokon lehetetlen, de szívesen tesznek elegáns gesztusokat. Mojzer Miklós, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójának irányításával sokan közreműködtek – Hertogenboschban és Utrechtban – annak a két látványos kiállításnak a létrehozásában, amelyeket Mádl miniszter úr nyitott meg. A művészetek nagy támogatójaként írta be magát a hollandok szívébe névadója, *Magyarországi Mária*, aki II. Lajos király fiatal özvegyeként Habsburg-Németalföld kormányzója lett. A sok világhírű (főleg flamand) festő mellett rám a legnagyobb hatást a mohácsi csata megrendítő ábrázolása tette.

Talán csúcspontja volt külföldi feladataimnak az a nagyszabású ünnepségsorozat, amellyel Lisszabon megünnepelte, hogy elnyerte az Európa Kulturális fővárosa címet. A repülő ajtajában személyesen a magyar nagykövet fogadott (nem emlékszem, hogy ki volt) mint Magyarország rendkívüli képviselőjét. Kitűnő szállodában laktam és ünnepségről ünnepségre vittek. A városból alig valamivel többet láttam, mint az autózások során az ablakból, persze azért egy-két hosszú megnyitót részben kihagytam, és az időt városnézéssel töltöttem. Díszvacsorára egy neoklasszicista palotatómb termeiben terítették, s a helyeket a vendégek fontosságának sorrendjében jelölték ki. E sorok íróját a nagy

művész, Sir Solti György és felesége közelében kapott helyet. A minisztérium nevében meghívtam őket Budapestre, de nem ígértek semmit – mondván, a karmester programja évekre előre be van osztva, s a menedzsere szervezi, nem sok beleszólása van. Hasonló rangú művészek vettek körül, de néhány miniszterrel is megismerkedtem.

Itthon is akadtak fűszeres feladatok. Már beköltöztem a helyettes államtitkári szobába, s nagy íróasztalon valamilyen szöveget javíttattam, amikor belépett a titkárnő, és közölte, hogy az operaházi szakszervezet vezetősége akar velem sürgősen beszélni, mert ha nem tudunk megállapodni, kihirdetik a sztrájkot. Az ezzel kapcsolatos gondokról eddig nem is hallottam. Rögtön hívtam a Zenei Főosztály vezetőjét, hogy tájékoztasson az ügy okáról és hátteréről, mire azonban megjött, ott ültek az operai műszakiak, s az egyik délutáni újság leendő címlapját lobogtatták: „Lesz sztrájk az Operában? Elmarad az ígért bemutató? Mit szól hozzá a miniszterelnök?” Nem olyan munkások voltak, mint akikkel a KISTEXT-ben együtt dolgoztam. Jól öltözött három úr és egy fura hölgy ült fenyegetően velem szemben. A főigazgatóval, mondták, már minden tárgyalási lehetőséget kimerítettek, „nem tudja megadni azt a bért, amit követelünk.” Szívem mélyén igazat adtam elégedetlenségüknek, a példaként fölhozott fizetések elég nyomorúságosak voltak. Vízilabdázó mellkasomból azonban nem tudtam pénzt előhúzni. Semmit nem ígérhettem. Valami megértést azonban mutathattam – a zenei főosztály merev elutasításával egyidejűleg –, mert további tárgyalások ígéretével távoztak. A pénzügyeinkért felelős államtitkár is reménytelennek látta a helyzetet. A minisztert is magammal vittem az operai tárgyaláshoz. Már nem emlékszem rá, de a főigazgató talán prémiumokat és megemelt túlórát ígért, amit ugyan megállapodásként nem fogadtak el, de közölték, munkatársaikat csak a bemutató előtt tudják megszavaztatni a sztrájkról. Úgy ültünk be a bemutatóra, amely azóta elfelejtett okból, talán külföldi vendégek miatt volt fontos. Se a miniszter nem tudta, lesz-e előadás, se a közönségnek nem volt más tájékoztatása, mint a politikailag fűszerezett pletyka. Néhány évvel azelőtt Veronában, a Szabadtéri Játékok egyik előadásán átéltem „a” sztrájkot. Felvonás közben leállt a zene, elhallgattak az énekesek, és közölték: ettől kezdve sztrájkolnak. Nem lehet tudni, meddig. A vezetőség pedig arra kérte a nagyrészt messziről jött zenebarátokból álló közönséget, várjanak. Már nem emlékszem, mekkora szünet után végül befejeződött az előadás. Veronában ez nem volt az első eset, Budapesten azonban emberemlékezet óta nem volt operai sztrájk. Végül ez az előadás is rendben lezajlott, s a miniszter úr hallani vélte a követ, amely a szívemről legördült.

Mádl Ferenc, aki miniszteri tisztségben Andrásfalvy Bertalant váltotta, másként gondolkodott, mint elődje. Az addigi tűzoltás, a vakmerő új kezdeményezések támogatása vagy elutasítása állandó rögtönzésekre készítette a kulturális államtitkárságot. Mádl egy új stratégia feltételeit kereste. Fekete államtitkár úr ehhez túlságosan türelmetlen volt, s számtalan ügy követelt azonnali megoldást. Nézeteltéréseikről semmit nem tudok. Mádl ilyesmit (ha volt) szigorúan

magába zárt. A véletlen azonban beavatkozott az együttműködés folyamatába. E nélkül a dolgok talán másként mennek végbe. Gyurka 1993. március 15-én eltörte a kezét, s hosszú ideig nem tudott bejárni hivatalába. A főosztályvezetőit – köztük e sorok íróját – lakására rendelve igyekezett feladatkörét betölteni. A sürgős döntések azonban a Koordinációs osztály vezetőjére maradtak. Közben meg kellett küzdenie magánélete gondjaival: felesége betegségével, majd halálával. Ráadásul belépett Gyurka életébe egy Pozsonyban dolgozó asszony vonzereje. Munkaidő után szinte naponta átutózott hozzá néhány órára. Ez is fölemészthette – sok, a körülmények miatt kudarcot vallott elképzelésével együtt – erőtartalékjait. (Amiről mi azt hittük, végtelenek.) Megviselt állapotában mindenből elege lett. Főleg abból a megbízatásból, amelytől többet remélt, mint elérhetett. Új lehetőség kínálkozott számára: megürült egy országgyűlési képviselői hely, amelynek betöltését magára vállalta. (Kormányzati feladat akkor összeférhetetlen volt a képviselőséggel.) Mindig izgatta a politika, úgy vélte, a parlamentben nagyobb tere nyílik hasznos munkára. A választási vereség után rengeteget dolgozott az MDF és a kormány hibáinak és tévedéseinek feltárásáért, de ez mintha senkit nem érdekelt volna, figyelmen kívül rekedt. Talán önfejűségnek lehet nevezni, de nem csatlakozott sem Szabó Ivánhoz, sem Boross Péterhez (akit e sorok írója igen nagyra tartott), a maga útját járta. Ki is lépett az MDF-ből, s az 1998-as választásokon a Ghiczy-féle Kereszténydemokrata Néppárt színeiben indult. Nagy tévedés volt. (Egyebek között kettőnk kapcsolatát is elrontotta, amikor Orbán támogatása miatt árulónak nevezett.) Nem került be az új országgyűlésbe. A művészi – és tanári – munkáján kívül nem maradt más tevékenységi lehetősége. Makovecz Imréhez fűződő régi barátsága révén tevékeny tagja, végül Imre kérésére vezetője lett a Magyar Művészeti Akadémiának.

Furcsa idők voltak. Fekete már számolt velem, én még semmit nem tudtam leendő megbízatásomról. Még a doktori védésemre készültem, amikor a pletyka már szájára vett. A Kiadói Főigazgatóság helyettes vezetője örömmel újságolta el Cseres Tibornak, hogy Andrásfalvy miniszter úr megtagadta kinevezésemet főosztályvezetőként főnökévé. Most remélheti, hogy egyik munkatársa kapja meg a kinevezést. Valójában ez az állás be volt töltve, Inkey Péter csak több hónappal később mondott föl. Helyére aztán egy régi kiadói szakember került, akit majd a Horn-kormány is megtart. Törhettem volna a fejem, mit szól ehhez Cseres, aki majd Naplójába is megemlíti ezt az eseményt, amit én persze csak húsz évvel később olvastam. Akkor az egészről semmit nem tudtam, mert még doktori védésemén dolgoztam. (Cseres a *Hideg napok* megjelenése óta ismert: elsőnek írtam róla elismerő kritikát.) Inkey ugyan a párt bizalmából lett a KF vezetője, de ezen a talajon elég bizonytalanul mozgott. Végrehajtotta mindazt, amit kellett, önmagánál pártosabb munkatársak főnöke volt, de a vezetői határozottság – és a politikai meggyőződés – hiányzott belőle. Nagyon megkedveltem segítőkézségét, de abban is mindig volt valami habozás, minden döntésnek fél a következményeitől.

A közelmúltban Karinthy Ferenc ('93-ban) megjelent *Naplójában* találtam Inkeyről egy bejegyzést. Eszerint '89-ben már elég kedvetlenül dolgozhatott, mert Rómában elpanaszolta Karinthy Cininek, hogy az elhunyt Illés Endre helyére nem tud a Szépirodalmi Kiadónak új igazgatót találni. Azok a káderek, akiket ő ajánlhat (azaz bírják a párt támogatását), elfogadhatatlanok a kiadó „kemény magjának”, mert a hatalmi önkényt képviselnék – szemben az Illés Endre vezette intézmény szabadabb – a munkatársaknak nagyobb lehetőségeket biztosító munkában. Tudniillik, hogy a tekintélyes író igen ügyesen vezette a kiadót, a Szépirodalmi oly sikeres volt, ahogy az adott időszakban lehetett. (Mindig a hatalomhoz is igazodva, de magas minőségi igényességgel.) Valóban nehéz lehetett neki utódot találni. Bánffy Miklóst ugyan Illés „Bandi” „diletánsnak” minősítette, de róla szóló írásával sikeresen kiemelte a Kádár-rendszer elsüllyesztettjei közül. Sok más író is pártfogott, Cinivel pedig igen szoros baráti kapcsolatokat ápoltak.

Vagyis a megszokott gyakorlat már akkor akadozott, s ez bizony Inkeynek jogos gondokat okozhatott – már jóval a kormányváltás előtt. Sem azt nem láthatta tisztán, mi jöhet, sem azt, abban neki milyen szerepe lehet. Tisztában volt vele, hogy állami támogatás hiányában a nagy könyvpiac összeomlik. Kedvére való állást azonban nehezen talált, hosszú habozás után mondott föl – két év múlva. Az Irodalmi Főosztály élére egy kisebb könyvkiadó vezetője került. Neki már legalább a Nemzeti Kulturális Alap rendelkezésére állt.

Az első minisztériumi évem emlékei közé tartozik, hogy találkoztam Horn Gyulával, a következő miniszterelnökkel. Talán a kormány rossz médiakapcsolatai miatt rendelték ki valamelyik újságíró bálra, noha nem voltam már bálozó korban. A Magyar Nemzet újságíróin kívül mást nem ismertem, úgyhogy elég unalmas feladat volt. Néhány kollégával borozgattunk, amikor az MSZP elnöke hozzánk lépett, és mindenkivel kezét fogott. Velem is, noha dohánybűzétől majd hanyatt estem. Láncdohányos volt, már csak ezért sem lehetett rokonszenves. Párttársaival a közelemben ült egy másik asztalnál, s valószínűleg éppen úgy fölöslegesnek érezte fölvonultatását, mint én. De ez a feladatvállalás is a népszerű politikus fölépítéséhez tartozhatott. (Ahogy a „vaskorona” is.) Belőlem ilyet – szerencsémre – meg se próbáltak faragni.

Elképzelhetetlennek tartottam, hogy az egykori pufajkás az ország jó vezetője legyen. Utódaira gondolva, lehet, hogy ez kissé igazságtalan volt. A kormányváltás után az újonnan kinevezett művelődési minisztere – mielőtt hivatalát átvette volna – már szobámba belépve azonnal közölte, nem számít tovább munkámra. Szeptember lett, mire megtalálta utódomat, aki olyan jó választás volt, hogy hamarosan le is mondott. Akkor még azt gondoltam, elbocsátásom nem volt magától értetődő, hiszen Antall egy állandó – politikai széljárástól teljesen független – közigazgatást képzelt el. Ehelyett erre az alapvetően fontos intézményrendszerre újabb és újabb vezetőcsere várt. Örökké hálás vagyok Fodor Gábornak, hogy ezzel lehetővé tette, hogy egyetemi feladataimmal foglalkozhassam. S a felsőoktatás van olyan erős, hogy mindennapi munkájából

a politikai hullámverés legtöbb következményét ki tudja zárni. Az anyagiakat kivéve – mert az egyetemi autonómia mindaddig üres szólam, míg tanárainak fizetése az állami költségvetéstől függ. A többi ügyet lehet csürni-csavarni, az anyagi háttér azonban a fenntartótól függ. Más lapra tartozik, hogy egy velejéig züllött ember is lehet pártvezér (a politikában még ez is vonzerőt jelenthet), a tanári pálya morális és szakmai feladatai azonban alapfeltételei az eredményes munkának.

(Folytatjuk)

Toth Imre: Engram, 2011